

A rómaiak végvárai

a Hargita-hegység alján s a keleti határvédelem czélja és rendszere.

(Első közlemény.)

Az 1894. év nyári szünidejének nagyrészét Ugron János alispán meghívása folytán Udvarhelymegye régészeti lelőhelyeinek ki-nyomozására és felülvizsgálatára szentelve, némi összefüggést és rendszert sikerült megállapítanom ama lelőhelyek között, melyeknek rómaiságát a legutóbbi évek során, részint Orbán Balázs¹ kitartó lelkes fáradozásai, részint Goos Károly,² néhai gymnasiumi tanár Segesváron s még őket megelőzőleg az ötvenes évek végén Müller Frigyes,³ az erdélyi evangélikusok ez idő szerinti érdemes püspöke, majd meg Ackner Mihály,⁴ volt szenterzsébetfalvai ev. lelkész s 1847/8-ban Neigebauer bukaresti porosz consul apránként kiderítettek. Miután már ezen vizsgálódásaimat megelőzőleg a Kis-Küküllő és Maros közét, valamint a Marostól fel a Nagy-Szamosig, illetőleg a Besztercze vizéig eső területet alkalmam volt Téglás István Torda-Aranyosmegye jelenlegi tanfelügyelőjének társaságában és segédkezése mellett ismételtelen bejárni, mostani vizsgálódásaimat a helyi vonatkozások szűk köréből kiemelve Dacia telepítési rendszerében siettem beilleszteni. Ily módon az általam felülvizsgált részint most kiderített adatok összességéből a rómaiak határvédelmi alkotásait a keleti részeken is megállapítva, végre abba a kellemes helyzetbe jutottam, hogy a miről korábban alig is álmodtunk s a mit épen azért a laicus publicum tán némi hitetlenséggel fogad, a Hargita alján is olyszerű limesvonallal rendelkeztek a rómaiak, a minőt

¹ Orbán Balázs: Székelyföld leírása. Udvarhelyszék. 1868.

² Chronik der archacol. Funde in Siebenbürgen. 1875.

³ Römerspuren in Ost-Siebenbürgen. Mittheilungen d. k. k. Central-Commission 1859.

⁴ Die römischen Lagerstädte in Siebenbürgen. 1858.

amott éjszaknyugaton a *Sebes-Körös* és *Szamos* között kimagasló Meszesről nagyérdemű tudósunk *Torma Károly*¹ megállapított.

Mindenekelőtt jól esik constatálnom, hogy azt az általam már 1888-ban hangsúlyozott irányelvet: hogy tudniillik a rómaiak daciai foglalását a dákok megalázásán felül, különösen a bányászható ásványtermékek birtokba vétele irányítá, s hegyvidékünknek gazdaságilag másképen értékesíthető területei kevésbé érdekelték a foglalókat: Udvarhelymegyei kutatásaim is teljesen igazolták. A kelet felé sorakozó hadállások áttekintése után még jobban megbizonyosodhatunk a felől is, hogy a daciai hadsereg stratégiai alapvonalát a Marosnak az Aranyos torkolatáig terjedő szakasza képezé s onnan Torda irányában az Aranyoson át Kolozsvárnak, majd pedig éjszaknyugat felé Zutornak az Almás völgyre, onnan pedig az Egregyhez terjedt a hadi rend, hogy Zsákfalva és Mojgrád között a *Pomet*-hegy hírneves castrumában a barbárság lakta Tisza és Szamos közére kiéküljön.

Az éjszakkélet és kelet felé elhelyezett védelmi állomások ketts sőt hármás övben kifejlődve lehető távol igyekeztek tartani minden ellenséges támadást a kijelölt alapvonaltól. S hogy a megjelöltem stratégiai felvonulás nem pusztán a geographiai alakulás eredménye, hanem tervszerűleg kifejlődő valóságos hadi rend, arról könnyű megbizonyosodnunk, ha a szorosan körülzárt Marosvidéken sorakozó hadállásokat jobban szemügyre vesszük. És eme hadállások áttekintése közben azt is legott észreveszi a figyelmes észlelő, a mit egy akadémiai értekezésemben² tüzetesen kifejtettem volt: hogy a nagyobb castrumokkal *mindig és mindenütt kiválóképen az aranytermő Érczhegységbe szolgáló völgynyílásokhoz alkalmazkodtak, sőt a katonai főhadiszállást Gyulafehérvárnál (Apulum) épen az Érczhegység szívéből eredő Ompoly (Ampelum) torkolatához helyezték.* Annyira terjedt ez a gondoskodás, hogy például Gyulafehérvártól délre, a mostani Piski állomás átellenében kimagasló aranyi hegykúpig a Maros jobbpartján közvetlenül az *Érczhegység* lábánál vezessék hadi úljokat: csak-hogy *Karnánál* az általam megállapított *Blandianánál* és Al-

¹ A Limes Dacicus felső része. 6 fametszettel és 1 térképpel. Budapest 1880.

² Téglás Gábor: Tanulmányok a rómaiak daciai aranybányászatáról. Akadémiai székfoglaló 1889.

gyógynál *Germizára* állomásaikkal a Zalatna és Verespatak felé irányuló hegyi átjárókat biztosabban fedezhessék. Déván alul Maros-Németi és Veczel között *Micia* castruma ismét az Érczhegységet délről feltáró kisbányai (boiczai) völgynyílást s a Fejér Körös mellékének forgalmát zárta el.

Ha pedig Gyulafehérvártól fennebb tekintünk, ott is mindenütt ezt a szorgos katonai elővigyázatot constatálhatjuk. Nagy-Enyednél a *Toroczkóról* kifutó s sziklaszorosával (Kököz, Intre-piatre) az Aranyoshoz átjárót nyitó hegyi patak nyilatát *Brucla* statioval fedezték. Alig 10 kilometynyire Maros-Decsénél a völgyszörületet újabb őrállomás biztosítá s Felvincznél az országút által követett fennsíköt szállották meg.

Székely-Földvárnál *Salinae* állomás Maros-Ujvár sótelepeinek értékesítése mellett a hadi út elágazó esomópontjául is szolgált és innen a Maros mentén *Vécsig* előretolt útszakaszból Tordának a bogáti fennsíkön ágazott ki az Érczhegységnek éjszaki körülzárolására Kolozsváron át *Sebesváraljáig* terjedő éjszaki hadi út íve. S miután az Aranyos mentén Abrudbánya, Verespatak, Topánfalva felől 100 kilometynyire kínálkozó természetes összeköttetést a II. század folyamán kitört háborúk s főleg a markomann támadások tanúságai szerint a Tordánál megépített *Potaissával* zárhaták el a külső meglepetésektől, a Caracalla által colonia rangjára emelt vicust katonailag Apulummal egyenlővé tevék s a szarmaták, roxolanok és gothok támadásainak elhárítására Septimius Severus a Troemisből Daciába vezényelt Legio V. Macedonica hadparancsnokságával sietett Potaissa ellenálló képességét növelni. Az a másik körülmény pedig, hogy a külső behorhanásoktól közvetlenül veszélyeztetett Porolissumból (Mojgrad) az Antoninus Pius idejében alakított éjszaki Dacia (Dacia porolissensis) polgári igazgatását is az Érczhegységhez közelebb eső s a havasi átjárókon az Aranyos vidékével könnyebben érintkező Kolozsvárra, vagyis Napocaba helyezték: még kézzel foghatóbban illusztrálja az Érczhegység eme tervszerű körülzárásáról felhozottakat. A római legiók fegyvereitől megkímélt dákok a Traianus táblán látható módon túlnyomólag a Szamos mellékén kerestek szabadulást s így magától érthetőleg arra felé kísérlék meg későbbi betöréseiket is. Ennek a vonalnak lehető sűrűn elhelyezett castrumokkal való megerősítése tehát mindjárt az occupatio után halaszthatatlan szükségét képezett. Ezzel szemben a keleti határ-

szél felől a kultámadások veszedelme nem látszott oly iminensnek s azért a Gyulafehérvárhoz szolgáló két Küküllő völgyét sem rakták meg oly sűrű erődítvénsorozattal, hanem annál nagyobb gondot fordítottak a határszéli szorosok elzárására. A két Küküllő völgyén ezért csakis a katonai átvonulás igényelte hadállásokat constálthatjuk.

Igy a Nagy-Küküllő balpartján Mikeszászával átellenben a *kis-selyki castrum* alig egy napi járóföldre, 50 kilométernyire esett a főhadiszállástól. E tábor elhelyezésével a Viza-völgy mentén Vizakna, illetőleg a Verestoronny felé elágazó kapcsolatot is figyelemben részesítik a tervezők. *Kis-Selyktől Segesvárig* nagyobb katonai állomást ismét nem ismerünk. Innen újabb 50—60 kilométernyi útszakasz következett a *székelyudvarhelyi* táborhoz, mely a határország alapállomását képezé. E szerint a hadparancsnokság 150 kilométernyire, vagyis 3—4 napi járóföldre (jó lovasokkal két napira) kapta a keleti őrvidek legegyszerűbb útjának zárópontját.

A Kis-Küküllő 130 kilométernyi völgyében a XIII. legio egyik átmeneti állomását a nagy-enyedi Bethlen-főtanoda tulajdonában levő s Herepey Károly által gyűjtött téglabélyeggel *Dicső-Szent-Mártonra*,¹ Apulumtól 50 kilométerre helyezhetjük. Innen további átmenet nélkül újabb 50 kilométernyire *Sóváradsnál* már a határszéli castrumhoz érkezett a legénység. A két fővölgy közt azonban a vizválasztó gerinczét *Énlakánál* szintén megszállották azzal az erős táborhelylyel, mely a Hargita, illetőleg két Küküllő forrásvidékének átjárói felett őrködött.

Ilyenformán a Gyulafehérvárhoz a Tövissel átellenben Miháczfalvánál a Marosba torkoló s a keleti határról Gyulafehérvárhoz s azzal az Érezhegységhez a legrövidebb utat kínáló két Küküllőnek csakis a felső vidékét erősítették meg katonailag, esakhogy éjszakra a Maroshoz és délre az *Oltig* egész várgyűrű biztosította a közép Marosvidék virágzó gyarmatainak fejlődését és nyugalma s a Hargita gerinczén átlépő idegen csakis ezen állomások valamelyikén folytathatá nyugatra vezető útját.

Ime, Székelyudvarhelyről délnek indulva, mindjárt a Nagy-Homoródnak *Homoród-Szent-Pál* délre induló hajlásában jelentékeny táborhely állja útunkat s innen az Oltnak a persányi hegy-

¹ Közöltem Erdélyi Múzeum-egylet 1888. évf. Adalékok Dacia felíratánához cz. dolgozatomban.

séghez átjárót képező *hévizi* hajlását a két Homoród beszakadásán alúl Szász-Ugrával átellenben egy újabb castrummal látták el. Székely-Udvarhelytől felfelé éjszaknak *Énlaka*, majd a Kis-Küküllő mellett *Sóvárad*, tennebb a Nyárádnál *Mikháza* és végre a Marosnak Gyergyóból kivezető ivzáródásánál *Vécs* castrumai sorakoznak.

Dacia eme keleti örvidékét az Olttól, vagyis Héviztől a Marosig egy transversális, bár a közlekedés szempontjából itélve inkább vicinalis útvonal kapcsolható össze, mert a fő forgalmi úterek mind be Apulumnak az egyes völgyeket követték. Az Olt balpartjára helyezett hévizi castrumnak az Olton Szász-Ugrához irányuló útját máig felismerhetjük. Ebből az átszálló állomásból lefelé az Olt mentén a vöröstoronyi szorosig kiágazó mellékutat a mai Fogarasmegye egész hosszában csupán *Kis Sinknél* látták el egy katonai állomással. Minek is fíráasztották volna ott jobban magukat, mikor dél felé a fogarasi havasoknak maig alig járható szirtes gerinceze természetes védvonalat nyújtott.

A szóban forgó mellékút rendeltetését a verestoronyi szoroson bevezetett főúttal való kapcsolatban jelölhetem meg, mely a mai Boiczától Talmács mellett Gyulafehérvár felé és ki a romániai laplyra folytatását nyerte.

A Hévizről Szász Ugra irányában látható főútvonal azonban az Olt átlépése után a homoródi állomás irányában *Homorod*, Kacza faluk felé kereste a Nagy-Homorod völgyét s abban Darócz, Jánosfalva, Városfalva felé alig 25 kilométernyire Homorod-Szt.-Pálnál újabb castrumot ér. Ime tehát a határ mentén, miután a Hargita és Görgényi Havasok képezik e jelekből kitetszőleg Dacia keleti szélet, a castrumok közelebb helyezkednek egymáshoz s a fellödünk belsejére nyugatnak szolgáló völgyek alkalmas átjáróit gondosan elzárják mindenütt.

A Nagy-Homorod eme castrumától a Nagy-Küküllő völgyig, Székely-Udvarhelyig Reccsenyeden át Homorod-Szt.-Mártonnál már a kénosi hágo állja útunkat, és Patakfalván Felső-Boldogasszonyfalván át lejtett a N.-Küküllőhöz, melynek határőrsege Székely-Udvarhelyen az állami főrealiskola jelenlegi telkélül szolgáló Csonkavárban találta fel otthonát. Homorod Szent-Pál és Székely-Udvarhely távolsága alig 19 km. s ilyenformán 44 kilométerre esik itt a végeken két castrum.

Székely-Udvarhelyről a határvédelmi összekötő út a két Küküllőnek 40 kilométernyi vízválasztóját nem a pálfalva korondi tetőn szelte át, hanem attól kissé nyugatabbra Énlakához hajlott. A kiindulást csakis a mai irányban képzelhetjük a Szejke fürdő mellett Szombatfalván át a Nyikó völgyére. Ezen első vízválasztó az itt uralkodó trachyttufa mállékonysága daczára nem okozhatott túlságos technikai nehézségeket. Annál nehezebb feladat várt innen kezdődőleg a római katonaságra s bár nem vagyunk tisztában a folytatással, mégis minden valószínűséggel Szt.-Mihályfalu tájékáról a Szdon patak mentén kereshették a *Gagyvíz* forrásaihoz helyezett *énlaki castrum* megközelítését. Lehet azonban az is, hogy Farkaslakától tértek Kecséd Kistaludnak s a kecsédi hegyen át jutottak el a 670 méter magasságban épült castrumhoz. Bárhol keresték is fel Énlakát Székely-Udvarhelytől odáig 30—35 kilométert számíthatunk s a Nyikó a völgyén egy közbeeső őrhelyet kell még keresnünk. Énlaka a Gagyvíz mellett Székely-Keresztturnál kaphatta csatlakozását a Nagy-Küküllő hadi útjához. Az énlaki castrum helyének kiválasztásában az vezethető a tervezőket, hogy a két Küküllő felső vidékének összes mellékvölgyeit, de különösen a Hargitán Parajdnak és Székely-Udvarhelynek átvezető hágók mindenikét lovas őrzékekkel innen ellenőrizhették s szűkség szerint segíthették a megtámadott völgyek valamelyikét.

Énlakától csakis Etéden át kereshették a Kűsmöd völgynyílását és Siklód mögött ismét 672 méterre emelkedve jutottak *Kibéd* irányában a 387 méter mélyen folydogáló Kis-Küküllőhöz, mely mellett alig pár kilométerrel fennebb *Sóvárada* castruma a kis-küküllőmenteni hadi út záradékaül következik. Ez a távolság Énlakától legalább 25 kilométert számíthatott. Ily módon az Olttól 104. kerék számban 110 kilométernyi hosszúságban a két Küküllő érintésével délről éjszakra öt olyan castrum sorakozik, melyeknek összekötő útjai a vízválasztók nehezen járható gerinceit transversalis irányban szeltek s melyek ily módon egymással csakis a legszűkségesebb katonai szolgálat megkönnyítésére szánt másodrendű úttal lehettek ellátva.

DR. TÉGLÁS GÁBOR.